

No vol ser altra cosa que una educació democràtica per a la democràcia.

Miquel Jaume i Campaner
Professor de Filosofia
IES Joan M. Thomàs (Palma)
9 octubre 2006

El debat sobre la inclusió de l'educació per a la ciutadania en el currículum escolar ha estat, i continua essent, prou ampli, intens i productiu. Per una banda, ha suscitat interessants reflexions sobre els objectius, els continguts i els mètodes d'ensenyament d'aquesta nova àrea de coneixement i, per altra, ha propiciat una polèmica que ha fet surar opinions, creences i prejudicis que, camuflats, serien més perillosos. Potser el debat guanyaria més rigor si hom estudiés la seva genealogia i s'emprengués una anàlisi acurada dels termes que es fan servir per denominar aquest "conjunt de pràctiques i activitats que aspiren a preparar millor els joves i els adults per participar activament en la vida democràtica exercint llurs drets i responsabilitats dins la societat."¹ Contribuir una mica a aquesta genealogia i a l'anàlisi conceptual esmentada és el propòsit d'aquest article.

Per començar diré que em sembla del tot desafortunat escapar, com fem massa sovint, la denominació oficial del projecte del Consell d'Europa que des de 1997 promou la millora de l'educació cívica en els sistemes escolars europeus. Em fa mal als ulls percebre en l'expressió "Educació per a la ciutadania" l'absència de l'adjectiu "democràtica" que apareix en els noms del projecte en anglès (*Education for Democratic Citizenship*), en francès (*Education à la Citoyenneté Démocratique*), i en italià (*Educazione alla cittadinanza democratica*). I no és perquè tingui cap prevenció contra l'abreujament o la truncació de termes, sinó perquè crec que en aquest cas la supressió de la referència a la democràcia pot donar lloc, i de fet ja n'ha donat, a malentesos i a disputes agres i estèrils. Posats a suprimir, penso que seria millor imitar els alemanys que han estat més cautelosos eliminant en la seva traducció (*Demokratieerziehung*) la referència a la ciutadania per accentuar que es tracta sobretot d'una educació per a la democràcia. Altres països eviten també l'ús del terme "ciutadania" en aquest context educatiu perquè la seva població està formada per una important minoria de "no ciutadans", és a dir, de persones que no han adquirit la nacionalitat del país en el que resideixen o en el que fins i tot han nascut.²

El concepte de ciutadania és ambigu. A vegades se l'associa amb la "nacionalitat" entesa en termes d'identitat ètnica i se l'usa principalment en un sentit massa estret per referir-se exclusivament a la condició jurídica que regula les relacions de drets i deures entre el ciutadà i l'Estat. Sovint es sobreentén gratuïtament que la ciutadania només és possible en un Estat de dret i que només la democràcia necessita una educació per a la

ciutadania. Els règims dictatorials, però, també tenen un ideal de ciutadania i requereixen una educació cívica per modelar ciutadans submisos a les consignes oficials del règim. La primera incorporació formal de l'educació cívica en el sistema escolar espanyol, per exemple, fou sota la dictadura de Primo de Rivera, l'any 1926, amb la introducció de l'assignatura *Deberes éticos y cívicos y Rudimentos de Derecho* en el currículum de batxillerat.³ Certament, la ciutadania per a la qual volen preparar les dictadures no és la mateixa per a la qual pretenen educar la Unesco, el Consell d'Europa i els Estats que, seguint les orientacions d'aquests organismes internacionals, han incorporat en la seva legislació educativa un programa d'educació cívica, moral i política. La clau de volta d'aquest programa és la noció de ciutadania democràtica que es pot definir com aquella característica consistent en ser ciutadans responsables, coneixedors dels seus drets i deures vers la comunitat, respectuosos amb els drets humans i compromesos activament en el desenvolupament d'una societat democràtica, solidària, plural i tolerant. En aquest sentit, són ciutadans tots els membres d'una societat que volen viure junts amb llibertat i respecte mutu, sense discriminacions per raó de diferències de sexe, raça, nacionalitat, ofici, religió, origen social o nivell econòmic. Aquesta nou concepte de ciutadania té el seu origen en el model de republicanisme cívic francès (FERRY i DURKHEIM en són els principals teòrics), en els ideals democràtics de la República de Weimar (KERSCHENSTEINER n'és el pedagog) i en el model nord-americà de la *democratic citizenship* del qual DEWEY és la referència per als educadors.⁴

A casa nostra John Dewey exercí una influència enorme gràcies al coneixement directe que en tingueren Joan Palau i Vera (1875-1919) i Eladi Homs i Oller (1886-1973) en els seus viatges d'estudi. Ambdós difongueren l'obra i el pensament de Dewey a través de cursos i escrits diversos, però fou principalment Palau i Vera qui plasmà les orientacions del filòsof en un llibre de text, *La educación del ciudadano*,⁵ que, pel seu enfocament, mereix encara ésser tingut en compte per a l'elaboració de futurs materials didàctics. Pel que jo sé, és el primer llibre d'educació cívica i política de l'Estat espanyol que supera el model patriòtic de ciutadania i va més enllà de la simple exigència de lleialtat absoluta, sense gens de sentit crític, vers les institucions estatals.

Durant la Segon República ressorgí amb força la qüestió de l'educació cívica a les escoles públiques. L'any 1933, en el marc de l'Escola d'estiu de l'Escola Normal de la Generalitat de Catalunya, es dedicà una sèrie de cinc converses pedagògiques a discutir els aspectes legals, els continguts, la orientació teòrica i la metodologia de l'educació moral i cívica.⁶ Ja aleshores un dels dos problemes cabdals era el tractament d'aquesta educació com a assignatura autònoma, o bé integrada en altres matèries, especialment Geografia i

Història, o bé de manera transversal. L'altre problema, també vigent avui, era el de la laïcitat de l'escola que pretenia enderrocar el monopoli de l'educació moral que l'Església retenia dins les mateixes escoles públiques. La comissió de ponents de les converses de l'Escola d'estiu de 1933 proposà seguir el criteri que havia donat Jules Ferry als mestres francesos:

En el moment de proposar als alumnes un precepte, una màxima qualsevulla, pregunteu-vos si un sol home honrat es podria considerar ferit pel que aneu a dir. Pregunteu-vos si un pare de família —un tan sols— present a la vostra classe i que us escoltés, podria de bona fe negar el seu assentiment al que us senti dir. Si sí, absteniu-vos de dir-ho; si no, parleu resoltament; perquè el que aneu a comunicar al nen no és la vostra pròpia saviesa, és la saviesa del gènere humà, és una d'aquestes idees d'ordre universal que diversos segles de civilització han introduït en el patrimoni de la humanitat.⁷

Avui és pertinent recordar aquesta mena d'imperatiu categòric de la pedagogia laica, assumit per la majoria de mestres i professors de l'ensenyament públic, per tranquil·litzar els ànims dels qui s'oposen al dret de l'Estat a regular l'ensenyament d'una moral laica.

En vista de les declaracions d'alguns membres destacats de la jerarquia eclesiàstica i de les reaccions de la *Confederación Católica Nacional de Padres de Familia y Padres de Alumnos*, que ha anunciat que pensa recórrer a l'objecció de consciència per defensar els seus fills *de un adoctrinamiento que recuerda peligrosamente a los intentos de las dictaduras por formar la conciencia colectiva de sus pueblos*, es també pertinent manifestar que amb la seva actitud s'oposen a que els infants i joves rebin una educació per al respecte als drets humans, s'estan oposant a que els seus fills exercitin un pensament crític per poder participar d'una manera més activa i responsable en la vida democràtica, s'oposen a l'adquisició per part dels joves d'una cultura política que els permeti entendre millor la Constitució i conèixer les institucions socials i polítiques més importants, s'oposen, en definitiva, a una educació democràtica per a la democràcia, que no altra cosa vol ésser l'educació per a la ciutadania aprovada per la LOE.

¹ Aquesta és la definició que coincideixen en donar la Unesco i el Consell d'Europa.

² Veg. les conclusions de *La educación para la ciudadanía en el contexto escolar europeo*, p. 59, la Red europea de información en educación, 2005. Document publicat també a internet (<http://www.eurydice.org>).

³ Veg. MAYORDOMO, A. *El aprendizaje cívico*, Barcelona: Ariel, 1998.

⁴ POZO ANDRÉS, Maria del Mar. *Curriculum e identidad nacional. Regeneracionismos, nacionalismos y escuela pública (1890-1939)*. Madrid: Biblioteca Nueva, 2000, pp. 270-271.

⁵ PALAU VERA, J. *La educación del ciudadano*, Barcelona: Seix & Barral, 1918.

⁶ Veg. *Bulletí dels Mestres*, núm. 90 (15 juny 1933), p. 178-184; núm. 98 (15 desembre 1933), p. 307-311.

⁷ FERRY, Jules. *Circulaire adressée par M. le Ministre de l'Instruction publique aux instituteurs, concernant l'enseignement moral et civique*. Paris, 17 novembre 1883. La traducció del fragment citat es troba a *Bulletí dels Mestres*, núm. 90 (15 juny 1933), p. 180.